

Leo Tolstoi mälestuseks.

Rjepini on üks pilt, mis kujutab Tolstoid vana eas: lihtsast talupoja- rõivas seisab ta seal, läbitungiv pike karvaste kulumine alt sihtitud kaugusse, kondine nagu neljakandilise, isemeelse otsesisega trostlikult vaataja poole pöördud. Nisugusena seisab too Jasnaja Poljana erak meie ees veel tänagi, kui oma vaimu ja mõttesuuna kehastus, mis imbritsevat maailma pildidis haarata kõrgis ta kõrgustes ja sügavustes ja lõppude lõpuks jõudis kõige oleva eitamisemale, aga ka arvustusele, milles juba peitunud uue loovra jõu eod.

Tolstoi kui kunstnik seisab moodsa realismi suurimate esindajate esimeses reas. Ta kirjandusline looming algas juba lähend sajangu viieküm- nendates aastates. Kuue aastakümne kestes, kuni oma surmani 20. novemb- ril 1910, katsus Tolstoi tabada elavat elu, kujundades oma romaanides, no- vellides ja lavateostes lugematuid inimtüüpe kõigi nende hingeliste kon- fliktide, inimlikkude jõudude ja nõrkustega. Peale Dostojevski on vaevati ükski teine vene kirjanik viljaspool oma suurt kodumaad nii palju korda- saatnud arusaamise äratuseks vene inimese ja vene ajaloolise arengu kohta. Peale „Sevastopoli“, milles sõda kujutatakse ta kaines, kohutavas reaalsuses, püüandaks ta maailmale rea romane, nagu „Sõda ja rahu“, „Anna Karenina“, „Ülestõus“ j. n. e., millesseid võib nimetada Vene elu eeposeks. Imposant- set pilti, mille need teosed annavad Tolstoi kunstilisest loomingust, täien- dab veel terve rida novelle, drammasid ja näidendeid, mis kõik suure kuns- tilise toiduse ja võrratult plastilisusega kujutavad Vene rahva elu kõiges ta kirevas mitmekesisuses.

Kuid luukirjandus ei olnud Tolstoi ainsaks tegevusaluks. Tolstoi suur tähtsus peitub selles, et ta ei olnud ainult kunstnik, vaid ka mõtleja ja sotsiaalne reformator. Omapärase ja erilaadilise mõtleja, kare ja vah- nagu ta viimimine kuigi, erinev harilikudest koolinormidest, omapärased süsteeme loov kange mineviku traditsioonide alusel, vaenuklik oleviku mõtte- meelodite vastu. Sama maksib ka Tolstoi kui sotsiaalse reformatori kohta. Ka siin on ta vaba kõrgist dogmaatilistest sidemetest, ka siin on ta oma- pärsane nii oma positiivsetes kui negatiivsetes kätigedes, igati ja kõiges peegeldades teda imbritsevat elu ja traagilist aegjärke, milles edumeelse, sotsiaalseid uuendusi taotlevat liikumisel rasket võitlust oli võidelda ära- iganend majandusüsteemide, poliitilise despotismi ja suurte hulka- de kul- tuuriilgusega.

Tolstoi arengukäigu on iseloomustav, et ta juba oma kirjandusliku tegevuse ajal, 50. ja 60. aastatel, kaasa tõmbas kultuurilise valgustusliku alal ja tihes paljude teiste tollaegsete „rahitsevate“ aadlimeestega ja haril- lastega talurahva vaimilise tasapinna tõstmiseks jõudu pingutas. Kuid ta ei läinud siiski kunagi nii kaugele, nagu revolutsiooniliselt häälstatud „na- rodnikud“, kes oma rahuliku kultuuritöö ääripärandes omaks võtsid revolüt- sioonilise võitluse meelodid. Ta jäi too ajal kodanlike seltskonna korra põhimõtlega ikka veel lähedalt seotud vabameelseks aadlimehiks ja mõsa- omanikuks, kes revolutsioonist maksva korra vastu midagi teada ei tahtnud. Vastav hingeline nurranng järgnes temas alles 70. aastate lõpul ja 80. aas- tate alul, mil sotsiaalse ülekohu ja viletsuse lähem tundmine temas juba tekitasid ägedaid sisemisi konflikte ja sõdametunnistuse pihnasid. Kõrvuti terve rea kunstiliste teostega, milles valjult arvustatakse maksvat sels- kondlikku korda, ilmuvad noiti aju ta moraalifilosoofilised ja usulised kirja- tised, milles ürgkristluse õpetuses najal pühitakse luua tih tüt eestist süsteemi, mis inimesi „ümber pöörma“ ja teisele seisukohale peab asetama nende poliitilises ja majandusises tegevuses. Siin sammub Tolstoi Rousseau ja 19. sajangu sotsiaalseltikkude utopistide, nagu Saint Simon ja Fourier, jäl- gil. Ta arvustab ägedalt Vene noore kapitalismi hoolimatut saagihimu, mida karitsevad kõik riiklised institutsioonid ja mida ametliku kiriku esindajad püüavad drapeerida kristiku armastuse mantliga. Temale omase kartmatuse ja järgjekindlusega tõstab Tolstoi oma arvustuse- ja vaenuööga riigi ja ki- riku vastu, kuulutades nad tööbrava rahva vihasemaks vaenlaseks. Samal ajal arvustab ta kätredalt maksvat abileiu ja perekonna vorme, samuti tea- dust ja kunsti, mis tema arvates teenivad ainult õhukesest parasitlikku ülem- kihit. Ta eitab ka tehnikat ja kõiki uueaja suuri majanduslisi saavutusi, sest tema idealiks on „tagasipöörd looduse juurde“ primitiivse maaokgu- konna („mir“) jaltulesadmine, mis talie näib seltskondilise kooselu eeskujuna. Edumeelse ja edasirühkiva töõsiliskumise vaim, mis valitseb Lääne-Euroo- pas, on talie võõras ja vastuvõrmatu. Temale on see liikumine ihkevääri- line moodsa tehnikat, moodsa riigi, hulka- de kurramise ja kiriku vaimilise terroriga — need kõik on ta arvates inimese väärta elusuhumise tulenedud. Vaja inimene viia vaid nii kaugale, et ta teistit ta h a b, siis koovad ihel- korraga ka kõik praegused seltskondilised vahekorrad ihes nende karhade kaasahhustega. Kuid mitte võitl u s nende väärhahustite ja viitõrude vastu, vaid kõõblis-usuline tiitendamine, kasvatlus, veennimine, eeliline tuesti- sind — need on Tolstoi arvates vahendid, milledel varal Jumala riik tunakse siia maailma.

Lõpmuni mõelduna tähendavad need meelodid igasugu seltskondliku aktiivteedi eitamist. Langus passiivsesse sallivusse, kannistatud võõtud kristlikude kõnekäändega. Nii mõistisid, tõlgitiseid ja viisid seda õpetust ellu ka paljud Tolstoi jängrid, mille tagajärjel kõik edumeelsed, aktiivsed ollused nendega terravasse vastolu sattusid. See omapärane segu sotsia- listlikust utopismist, anarhismist ja passiivteedist pidi lõppude lõpuks nli- suguseks ideoloogilaks käinguna, milles ainult vaihtesal tagurlikus võis kasu olla. Kuid siin ilmatus ennast ajaloolise arengu omapärane dialektika. Ühelsakümmendatel aastatel ja sajangu vaheluse ümber maad võitva ope- stisiooni ja sotsiaalseltikult orienteeritud töõsiliskumise õhkonnas jäeti Tolstoi tagasi mineviku juhntav tagurlik-utopistlik suund ihhesait tähele- panemata ja maksvusele pääsivad harilaste ringkondades ja lahades rahva- hulikeses need Tolstoi õpetused, mis olid sihtud maksva seltskondliku korra vastu ja ägedalt arvustasid riiki, kirikut, militarismi j. n. e. Nii sai Tolstoi, võib olla vastu tahmist, teevajaliks revolutsioonilisele ihlumisele, mis te- mas anstas julget ja viisimatut võitlõjat maksvate viitõrude vastu. Kuigi ta poliitihesest võitlusest isiklikult küll emale hoidus, jäi ta ihhesaktümen- detest aastatest peale kogu edumeelse Wenemaa silmsi ometi ihhes tuge- vamaks tagurhuse vastaseks, kellel pearegu müstiline mõju oli suurtele rahvahalikadele.